

ORGONAEELHELYEZÉS REFORMÁTUS TEMPLOMOKBAN

Esettanulmány 20. századi debreceni templomokkal

REMENÁR KRISZTINA

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Budapest

Absztrakt

A mai európai kereszténység számára az orgona egyértelműen hozzátartozik a templomok berendezéséhez. Ez nem volt azonban mindig így: a reformáció után két évszázadig tiltott volt használatuk a református liturgiákban. Használatuk magyarországi újra engedélyezése óta számos elhelyezési megoldást találunk, aminek szempontjai és feltételei igen összetettek. Jelen cikk szerzője rövid történeti áttekintés után felsorolja az orgona különböző református liturgikus terekben való elhelyezésének legfontosabb liturgiai és orgonaépítési feltételeit. Az ismertetett szempontok után nyolc debreceni kálvinista templom példáján szemlélteti a kialakult megoldásokat, értékelve azokat, szükség esetén előnyösebb megoldást javasolva.

Kulcsszavak

Kálvin · református · templom · orgona · elhelyezés

A 16. század elején a reformáció képviselői egy közös gondolat mentén kezdték meg munkásságukat, ám a katolikus egyház megtisztítása Luther Mártonnál, Kálvin Jánosnál és Ulrich Zwinglinél különböző módon valósult meg. Abban mindannyian egyetértettek, hogy vissza kell térni az Evangélium tiszta tanításához, és a megelőző elemekből csak azt szabad megtartani, ami a helyes tanításhoz feltétlenül szükséges: közös céljuk közé tartozott az anyanyelvű istentiszteletek bevezetése, valamint a gyülekezeti tagok liturgiába való bevonása is. A dogmatikai és liturgiai alapvetések mentén idővel építészeti vonatkozások is jellemzik e változást. A teológiai összefüggések tudományos értékelésének lehetősége sokrétű és kimeríthetetlen, az építészeti vonatkozások elemzésére pedig már a két világháború között kísérletet tettek Magyarországon is, melyek a két legjelentősebb irányzat összehasonlítható elemzésére is lehetőséget adtak. Egyházzenevel foglalkozóként a reformáció 500 éves ünnepe kapcsán vizsgálatunkban a református és az evangélikus egyházak zenével való kapcsolatának elemzésére vállalkozunk, esettanulmányokkal kiegészítve összefoglaló bemutatásunkat.

1. A REFORMÁTUS LITURGIA ÉS A ZENE KAPCSOLATA

Kálvin János szerint a zenét csak Isten dicsőségére használhatjuk, az öncélú zenélést pedig egyenesen bűnként értékeli. Az éneklés fontos része a református istentiszteletnek, az egyén bizonyoságtételének minősül, egyaránt hat az érzelemre és az értelemre, fegyelmez, emellett a liturgia szárazságát is feloldja.¹ A hangszerekről, azokon belül is az orgonáról alkotott véleményének megítélése nem egységes ugyan a kutatók között, a legtöbben mégis radikálisnak gondolják, mivel a hangszeres zenét kitiltotta a liturgikus eseményekről. Kálvin ezt azzal magyarázza, hogy a (hangszeres) zene elvonja a figyelmet Isten Igéjéről, valamint a gyakorlatban nem lehet hiánytalanul meg-

valósítani azt a fajta zenélést, amely csak Isten dicsőségére történik, hiszen az emberi természet által az öncélúság is belekeveredne.²

Az orgonát a reformáció korában egészen más funkcióban használták a liturgiában, mint ma: az istentisztelet énekeit még a liturgikus kórus énekelte, az orgona a misén a bevonuláskor, az oltárnál végzett cselekményekkor és a kivonuláskor, illetve bizonyos liturgikus énekekben alternatim módon³ szólalt meg.

Az új egyházak megszületésekor a reformátusok elvetették a katolikus egyház külsőségeit, és az ő szemükben az orgona – akárcsak a hangszeres zene általában – ezekhez a külsőségekhez tartozott. Emiatt a római szertartással való szakítás által az orgona is funkcióját veszítette. A reformátor csupán egyetlen prédikációjából értesülünk arról, mit gondolt Kálvin János az orgonáról, egyébiránt valószínűsíthetjük, hogy a hangszerhez való viszonya semleges volt.⁴ Az említett prédikációrészlet így szól:

„Nevetséges és esetlen utánzása a pápának, ha azt hisszük, hogy nemesebbé tesszük az istentiszteletet az orgona behozatalával.”

Kálvin János egyébiránt nem volt a zene ellensége: az éneklésről jó véleménnyel volt, és a hangszeres zenét is csak az istentiszteletről szerette volna kizárni. Az istentiszteleten kívüli eseményeken helyénvalónak találta a zenélést. Kimondottan az orgonát, mint hangszert nem vetette el, mint azt többen gondolják, mindössze annak a liturgiában való helytelen használatát ítélte el.⁵

Európában az említett okok miatt a református használatra átvett egykori katolikus templomok orgonáit eltávolították (leggyakrabban eladták őket), vagy megtartották korábbi helyükön, és csak istentiszteleteken kívül használták őket (mint tették ezt például Hollandiában).⁶ Magyarországon, ahogyan külföldön is, nem egységes a református orgonák további sorsa. 1561–62-ben a Debrecen-Egervölgyi Hitvallás kimondta, hogy az orgona használata gonosz cselekedetnek számít.⁷ A különböző protestáns, elsősorban református színezetű, graduálok, énekeskönyvek

2 i.m. 34.

3 Váltakozó módon: az ének egyes részeit az orgona és a liturgikus kórus felváltva szólaltatta meg.

4 Bódiss Tamás: Kálvin és a zene, avagy a kálvini liturgiai-zenei elvek az újabb adatok és kutatások tükrében. In: Gáborjáni Szabó Botond (szerk.): *Tanulmányok Kálvinról és magyarországi jelenlétéről*. Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen 2011. 56.

5 H. Hubert Gabriella: *A régi magyar gyülekezeti ének*. Universitas Könyvkiadó, Budapest 2004. 83.

6 i.m. 85.

7 Csomasz Tóth, 135-136.

1 Csomasz Tóth Kálmán: *A református gyülekezeti éneklés*. Magyar Református Egyház, Budapest 1950. 32.

előszavaiból is orgonaellenességről kapunk hírt.⁸ Ez a megítélés az ország nagy részén jellemzővé vált, mégis vannak olyan feltételezések, hogy bizonyos területeken az orgonákat megszakítás nélkül használták az istentiszteleteken, így például Erdély néhány településén.⁹ Magyar területeken a református templomokban az orgona használatát az 1761-es bögözi zsinat engedélyezte,¹⁰ ezután kezdett elterjedni az orgona istentiszteleti használata, most már egyértelműen hivatalos elfogadottsággal.

2. A REFORMÁTUS TEMPLOMOK TÉRELRENDEZÉSE ÉS ABBAN AZ ORGONA HELYE¹¹

A hitelvek mellett liturgikus események helyszínére is vonatkoztatható a *reformáció* fogalma: a reformátoroknak nem állt szándékában új templomok, imaházak építése – hiszen új egyház létrehozását sem tervezték –, hanem a meglévő épületek *visszaállítását* szerették volna elérni. Ezért az átvett templomok terét alakították át saját igényeik szerint. A református istentiszteletben központi helyen áll az igehirdetés, ennek megfelelően úgy kellett a liturgikus teret módosítani, hogy a lelkipásztor szava minden gyülekezeti taghoz a legközvetlenebbül eljuthasson. A református elveknek megfelelően eltávolításra kerültek a templomból az oda nem illő tárgyak, és a megüresedett szentélybe helyezték az úrasztalát, a szószéket, és amennyiben a gyülekezet rendelkezett keresztelődencével, úgy az is ott kapott helyet. Ezáltal minden, a liturgiához szervesen kapcsolódó berendezési tárgy egy helyre került, így ésszerűnek tűnhetne, hogy az orgona is ide tartozzon. Ez azonban a hosszan tartó hangszerellenesség miatt nem valósulhatott meg a kezdeti időkben.

Az eleve református használatra épült templomok igen korán, már a 16. század végétől centrális terűek, ezek az ún. hugenotta templomtípusba tartoznak, és praktikus módon valósítják meg a kálvini igényeket. A központi liturgikus teret körbeveszi a gyülekezet,

így mindenki számára elérhetővé válik Isten ígéje, látható és hallható módon is. Ez a templomtípus Magyarországon kevésbé terjedt el, mivel a magyar reformátusok nagyobb részt már meglévő templomokat alakítottak át. Az átvett templomok térelrendezési megoldása magával hozta azt, hogy a korábbi szentélyrészbe padosorok kerültek, a déli kapu lett a főbejárat, a fent említett bögözi zsinat után pedig orgonakarzatokat építettek a szentélybe került padosorok fölé. A 20. századi műemlékvédelmi előírások miatt azonban ezek a szentélyben felállított orgonák olykor a templomban máshol kaptak helyet, ezáltal eltávolodtak a liturgia helyszínétől, ami használati szimbolikájában ellentmondást eredményezett.

3. AZ ORGONA RÉSZEI, MŰKÖDÉSE

Az orgona működése szerint talán az egyik legösszetettebb a hangszerek között. Jól mutatja ezt az is, hogy megszólaltatása alapján sem lehet egyértelműen besorolni. A manuálon (kézzel működtetett billentyűsor) és pedálon (lábbal működtetett billentyűsor) lenyomott billentyűk mechanikus, pneumatikus vagy elektromos traktúra által juttatják el a levegőt a sípokba, így egyszerre mondhatjuk, hogy billentyűs és fúvós, vagy összetett fúvós hangszerről van szó.¹²

Az orgona főbb részei közé az orgonatest, a játszóasztal és a traktúra tartozik. Az orgonatest a hangszer legnagyobb része, egy templomba érkeve ez látszik a leginkább, ennek részét az orgonaház és a benne elhelyezkedő sípok képezik. A játszóasztal magában foglalja a pedálsort, az egy vagy több billentyűsort és a különböző kapcsolókat. A traktúra ezen két főrészt köti össze: ennek segítségével szólalnak meg éppen azok a sípok, amelyeket a billentyűk által szeretnénk megszólaltatni. A fent említett három fő részen túl fontos megemlíteni a fújtatót is, amely tulajdonképpen a hangszer tüdeje: ez szolgáltatja a megfelelő mennyiségű levegőt a sípok megszólaltatásához. Ez állhat az orgonatest aljában is, vagy külön, egy fúvóháznak nevezett szekrényben.¹³ (1. ábra)

8 H. Hubert, 82.

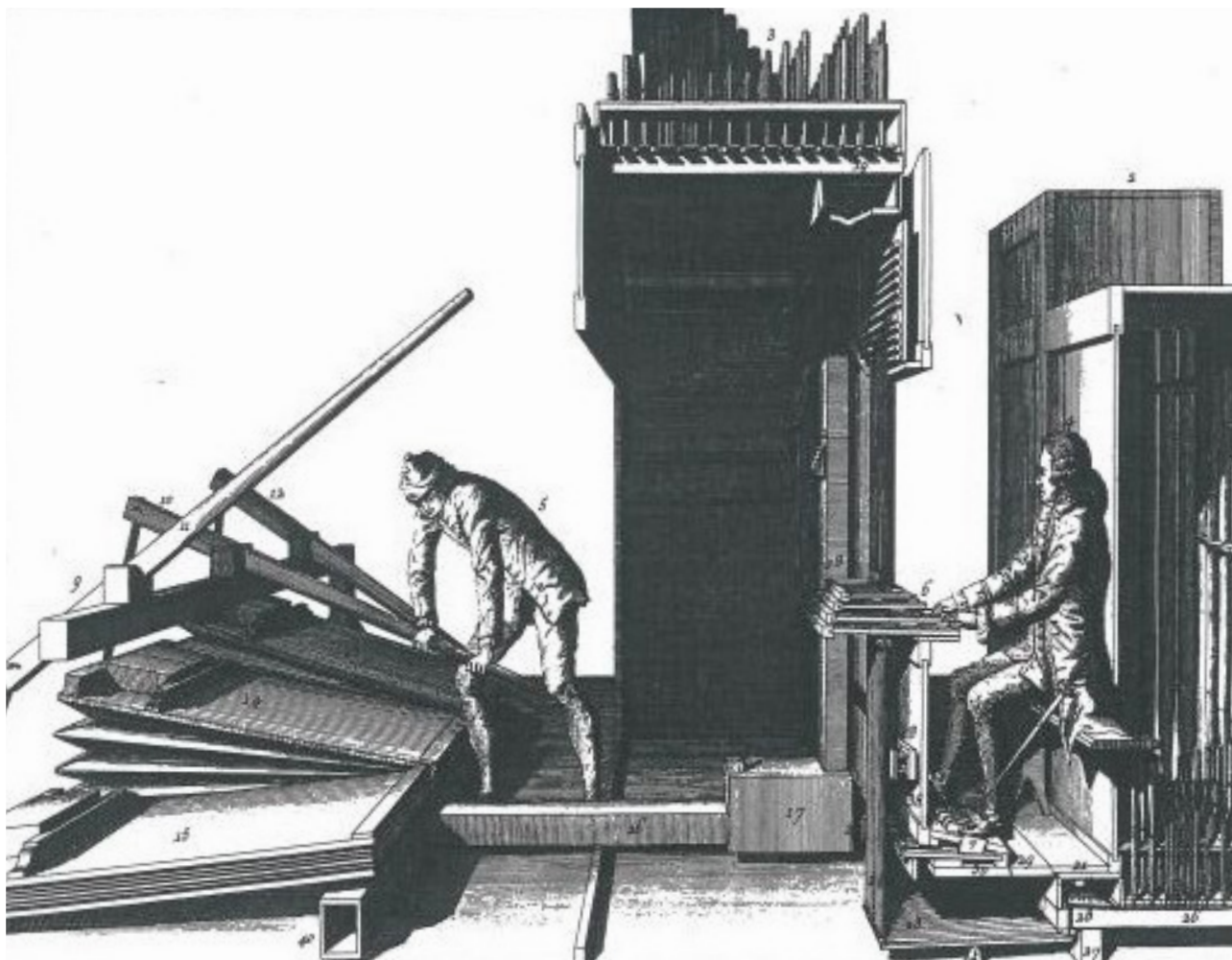
9 i.m. 87.

10 Solymosi Ferenc – Czár Attila: *Magyarország orgonái*. Magyarországi Orgonák Alapítvány, Kiskunhalas 2005. 11.

11 A fejezet Dávid István hasonló tematikájú cikkén alapszik. Dávid István: „Az orgona helye a református templomban.” *Magyar Egyházzene* Vol.10. (2002/2003) No.2-3. 213-216.

12 Klotz, Hans: *Az orgonáról*. Zeneműkiadó, Budapest 1975. 13-14.

13 Trajtler Gábor: *Orgonaismeret* (egyetemi jegyzet). Evangélikus Teológiai Akadémia Egyházzenei Tanszék, Budapest 1994. 7.

01 Az orgona felépítése

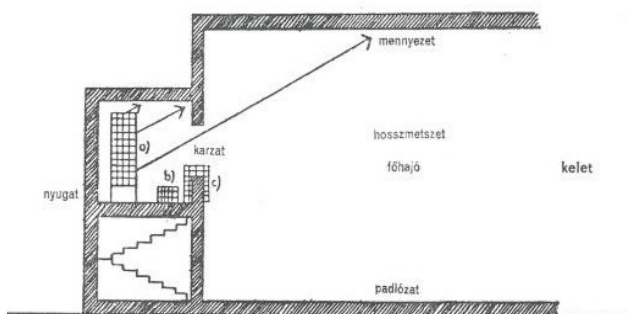
4. AZ ORGONA ELHELYEZÉSÉNEK SZEMPONTJAI¹⁴

4.1 Az alkalmas hely kiválasztása

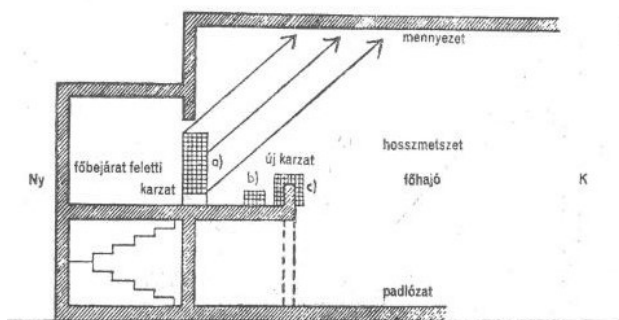
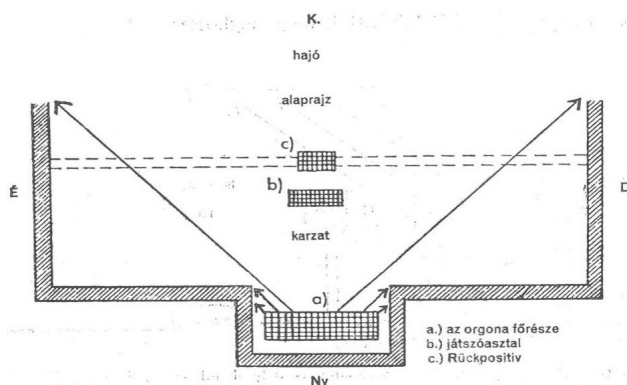
Az orgona elhelyezésénél alapvető szempont, hogy a hangszer által keltett hang a lehető legjobb minőségben és a legkisebb hangvesztéssel jusson el a hallgatókhoz. Ennek megfelelően – összetett tér esetében

– mindig a legnagyobb térben kell elhelyezni a hangszer. Emellett meghatározó szerepet kap a sípok hangjának terjedési iránya is: az orgonát elhagyó hanghullámok nem csak vízszintes irányban terjednek, hanem oldalirányban és felfelé is. Fontos tehát arra is ügyelni, hogy lehetőség szerint a legkisebb mértékben fedjük le ezek terjedési útját, sokkal inkább engedjük a rezgéseknek szabad teret. Álljon itt két-két példa az orgona helytelen, illetve helyes elhelyezésére a hangok terjedésének szempontjából. (2-3. ábra)

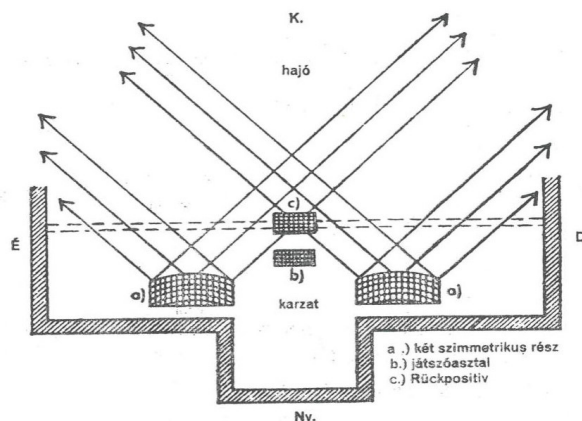
14 A fejezet információinak forrása: Klotz, 114-127.

02 Az orgona helytelen elhelyezése

03 Az orgona célszerű elhelyezése

4.2 A fűtató elhelyezése

A fűtató optimális esetben magában az orgona-szekrényben, a sípok alatt kap helyet. Ez leggyakrabban kisebb méretű orgonáknál valósítható meg ekként, nagyobb orgonák esetében az egyidejűleg megszólaló sípok száma is megnövekszik, amihez nagyobb méretű fűvóberendezésre van szükség. A fűtatót kezdetben emberi erővel, jellemzően kézzel, míg nagyobb orgonáknál lábbal működtették. Magyarországon a 20. század eleje óta alkalmaznak elektromos motorokat a szél-ellátáshoz; ezek működése azonban gyakran zajjal jár. A zaj kiküszöbölése, illetve a megfelelő helykihasználás érdekében a fűtató sok esetben egy másik helyiségben kap helyet.

Ez esetben a következőkre kell figyelni:

- a fűtató azonos hőmérsékletű és páratartalmú levegőt juttasson el a sípokba, mint ami a templomtérben van;
- ne kerüljön por, vagy szennyeződés a sípokba juttatott levegőbe;
- a falazatban elegendő térfogatú üreg álljon rendelkezésre az orgonához vezető szélcsatorna részére;
- a relatív páratartalom 50–70% között legyen.

A precíz mérnöki meghatározásoknak gyakran praktikus megoldásokkal felelnek meg a használók: a pesti Kálvin téri református templom orgonájának fűtatójánál, amely egy külön szobában helyezkedik el, ott járunkkor a fűtőcsöveken nedves törölközőkkel segítetik az egyébként száraz levegő párásítását. (4. ábra)

04 Fűjtató berendezés helyisége
a Kálvin téri református templomban

4.3 Helyszükséglet

Az orgona helyigényének kérdésébe a fent tárgyalt fűjtató is beletartozik, emellett az orgonaházban elhelyezkedő sípmennyiség és a játszóasztal mérete is szem előtt tartandó. Az orgonák sípszáma akár több ezer is lehet, ezek mérete a néhány centimétertől a több méterig terjed a lábszámozásnak megfelelően. A sípok semmilyen esetben nem helyezkedhetnek el közvetlenül a padlón: leggyakrabban alattuk található a szélláda, amin az egyes sípokhoz tartozó szelepek vannak – ezek kinyitásával szólnak meg a sípok. Néhány esetben viszont egy vaktókéét állítanak a padlóra – ehhez vezetik a szélláda felől a levegőt –, és erre állítják a sípokot, de ekkor is kb. 10 cm-rel magasabban helyezkednek el azok a földtől.

4.4 Az ablakok és ajtók elhelyezése

A nyílászárók és az orgona viszonyát gondosan meg kell tervezni, legfőképpen az ablakok tekintetében. Egy közvetlenül az ablak előtt elhelyezkedő orgona hangjának egy része az ablakon távozik, ezzel nem teljesül a fent említett igény arról, hogy lehetőleg a hang egésze eljusson a hallgatókhoz. Emellett közvetlen napsugárzásnak, hőmérséklet- és páráváltozásnak is kitésszük a hangszert egy gondatlan elhelyezéssel, amelyek hatására a hangszer elhangolódik, de legrosszabb esetben a különböző fa, fém vagy bőr alkatrészek is károsulhatnak.

4.5 Orgonaház, homlokzat

Az orgonák, különösen is a nagyobb regiszteres-számúak, meghatározó belsőépítészeti elemek a protestáns templomtérben. Ez az esztétikumot érinti legfőképp: az orgona megjelenése mennyire illik ahhoz a templomtérhez, amelybe belehelyezték. Az orgonaépítészetén belül talán ez a leginkább szubjektív módon megközelíthető kérdés: az orgona és a templombelső harmóniája sok megoldási lehetőséget ajánl fel, ezek közül szükséges a legalkalmasabbat megtalálni.

4.6 A liturgia részvevőinek kapcsolata

Habár manapság Magyarországon a legtöbb helyen legfeljebb csak nagyobb ünnepeken hallhatunk kórusmuzsikát vagy orgonakíséretes énekhangot a liturgiában, mégis az orgonista, a kórus és a karmester kapcsolatának kedvező megoldása is nagyon fontos szempontot képvisel, melyre már a tervezéskor ügyelni kell. Gyakori, hogy egy gyülekezeti kórus karvezetője egyben a gyülekezet orgonistája is, így ha egy orgonakíséretes énekkari darabot szeretnének az istentiszteleten előadni, úgy kétféleképpen tudják elővezetni az adott művet: vagy hívnak egy vendégorgonistát/karmestert, vagy a gyülekezet kórusvezetője maga ül az orgonához, és onnan irányítja a kórusát. Mindkét esetben alapvető követelmény, hogy a zenészek lássák egymást, végig szemkontaktusban tudjanak maradni, és mindenkinek elegendő mozgástér álljon rendelkezésükre.

5. A 20. SZÁZADI DEBRECENI REFORMÁTUS TEMPLOMOK – ESETTANULMÁNYOK ORGONAELHELYEZÉSI MEGOLDÁSOKRA

Az orgonaelhelyezés megoldásainak esettanulmány jellegű példatára történeti és 20. századi templomokat elemez. A vizsgálatra egy tanulmányút¹⁵ során nyílt lehetőség, mely a „kálvinista Róma” Debrecen legfontosabb emlékeit járta be. A belváros meghatározó építészeti és egyháztörténeti emlékei mellett a 20. század elejének monumentális és a két világháború közötti szerényebb emlékei mellett kortárs példák megismerésére is lehetőség nyílt – így a templomok sora keresztmetszetét adja az orgona-elhelyezési megoldások széles körének, valamint gyakorlatias, művészi szempontú értékelésre is lehetőséget biztosított.

5.1 Átalakított terű templomtérben elhelyezett sípos orgona

A debreceni Nagytemplom és a hosszanti, tölcser formájú főtéren közelben található Ispotályi templom tartozik ezen első csoportba. Mindkettő esetében az eredetileg hosszanti elrendezést igyekeztek a református térigényeknek megfelelően be- illetve átrendezni oly módon, hogy az úrasztala és a szószék központi helyen helyezkedjen el. Az előbbi esetében az orgona a (helyén állt egykori templom alapjain emelt, Péchy Mihály tervei szerint 1805-1822 között létrejött épületben a) korábbi mellékhajóban, mostani berendezését tekintve – az átépítéskor, az 1860-as évek során –, a szószék feletti karzaton kapott helyet (5. ábra): a 30 regiszteres, kétmanuális, pedálos klasszicista orgona Jakob Deutschmann bécsi mester munkája. Az utóbbi esetében a hangszer a templom eredeti elrendezése szerinti főbejárat előtt helyezkedik el, a templomtoronyhoz képest a tér távolabbi végében. (6. ábra) Mindkét hangszer nagy helyigénnyel rendelkezik, az átalakított templomtérben pedig olyan helyen

áll, ahonnan a hang a leginkább szét tud terjedni. Az Ispotályi Kistemplom (1719-1731) Kiszely István helybeli orgonamester készítette 46 regiszteres, 3 manuális hangszere jelenleg felújításra vár, ezért annak pótlásaként egy digitális hangszer áll a szószék alatt közvetlenül.

5.2 Új református templomként épült térben elhelyezett sípos orgona

A második csoportba a debreceni templomok közül a (Kossuth utcai) századfordulós Verestemplom, a szocializmus alatt épült Nagyerdei és a két világháború között létrejött Homokkerti templom tartozik. Liturgikus térformálását tekintve e három közül az utóbbi nem centrális elrendezésű. Mindhárom orgona homlokzati formálása harmonizál a templom belső terével. A Nagyerdei templomnál (építész: Kálmán Ernő, épült: 1975) pedig megfigyelhetjük a hangszer helyigény miatti szokatlan elhelyezését, mely valójában a keresztengelybe, a gyülekezeti épület felőli bejárat fölé került. Logikusnak tűnne a szószékkel szembeni karzatra – vagy a szószék fölé – helyezni az orgonát, így egy szimmetrikus elhelyezést kapnánk, mégis e két lehetséges oldalon nincs meg az a mélysége, amely szükséges az orgona elhelyezéséhez. (7. ábra) A hangszer jelenlegi helye a templommal egybenyitható kisterem fölött van, ami elegendő helyet biztosít az orgonaháznak, a játszóasztalnak és a fúvóberendezésnek.

A Verestemplom (építész: Pecz Samu, épült: 1886-88) neogótikus stílusban megépített Angster orgonája a kereszt alaprajzú tér főbejáratánál található háromnyílásos árkád feletti karzaton helyezkedik el. (8. ábra) A keresztterben elhelyezett úrasztal és az orgona között gazdag vizuális kapcsolat áll fenn, mégis e klasszikusnak nevezhető elrendezés kapcsán felmerül egy szimbolika szempontjából megfelelőbb elhelyezés lehetősége: a főengely másik végét jelentő rövid térbővület esetén a négyzeti pillérre helyezett szószékhez is közelebb állna egy karzat-orgona.

A Homokkerti templom (építész: Dolhay Imre, épült: 1935) orgonájának elhelyezése megfelel a hosszahajós elrendezésű templomoknál alkalmazott klasszikus megoldásoknak: a bejárat feletti karzaton, az úrasztalával és a szószékkel szemben a tér másik végében található. (9. ábra)

¹⁵ 2016. április 2-án került sor a BME Építészmérnöki Kar Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Szakrális teretek építésze I. kurzus építész hallgatói tanulmányúttjára, mely az Emberi Erőforrások Minisztériuma Emberi Erőforrás Támogatáskezelő által kiírt Reformáció Emlékbizottság REB-15-KONFERENCIA program keretén belül megpályázott: 'Debrecen, a magyar kálvinizmus fővárosának templom-építészeti emlékei – a Tiszántúli Egyházkerület központjának építészettörténeti és kulturális emlékei' elnevezésű projekt-támogatásnak köszönhetően valósulhatott meg.

05 A debreceni református Nagytemplom hatalmas hajója közepén a klasszicista orgonával

06 Az Ispótyály templom középső hajója a főtéren álló torony felőli feltárlásban

07 A Nagyerdei református templom az utcai bejárat felől, a kereszttengely másik végében az orgonakarzattal

08 Verestemplom, úrszáltal kovácsoltvas korláttal a kereszttér kupolája alatt

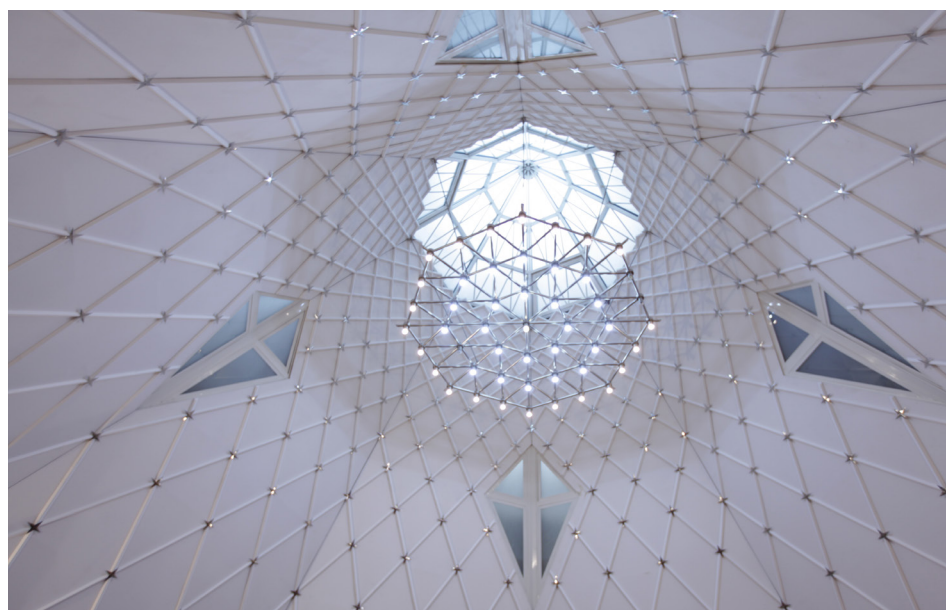
09 A Homokkerti református templom belső tere a bejárat felé

10 A Széchenyikerti református templom digitális orgonája

11 A Lencztelepi református templom úrasztal mögötti karzata

12 A Tégláskerti református templom kozmikus hatású centrális sátortere

5.3 A 20-21. századi templomtérben elhelyezett elektrum

A 20. században egyre inkább elterjedtek a digitális hangkeltésű orgonák a templomokban. Erre találunk példát a következő három debreceni templomban: Széchenyi kerti templom, Tégláskerti és Lencztelepi templom. E háromból kettő esetében indokolatlannak tartom az ún. elektrum használatát. A Széchenyi kerti templom (építész: Lengyel István, épült: 1994-1997) modern belsejébe jól illeszkedik ugyan a modern elrendezésű sípsor utánzat – amelybe a hangszórókat építették be –, mégis a kiváló akusztikájú térbe méltóbb helye lenne egy kisebb méretű sípos orgonának. (10. ábra) A templomban található digitális orgona mellett két jó állapotú pianínó is helyet kapott, ilyen lehetőségek mellett érdemesebbnek tartanám a liturgiában a mechanikus hangkeltésű zongorahangzást, mint a digitális hangkeltésű orgonát. A történelem során az orgona sajátos hangzása miatt vált szakrális hangszerré, míg a többi hangszer a világi eseményeken kapott szerepet. A zongora is e világi hangszerek közé tartozik, jelen esetben mérlegelni kell tehát, hogy inkább a valódi, mechanikus, ám világi, vagy a szakrális, viszont digitális hangkeltésű hangszert választjuk-e istentiszteleti használatra.

A Széchenyikerti templom mellett – ahol látszólag hosszú távra rendezkedtek be az orgonautánnal – a Lencztelepi református templomban (építész: Kovács András, épült: 2014) található digitális hangszert, ezúttal zongorát. A hangszer elhelyezése megfelelő, az úrasztal mögötti karzaton elegendő hely áll rendelkezésre egy esetleges későbbi sípos orgona részére, reméljük, élni fognak a lehetőséggel. (11. ábra)

Az utolsóként tárgyalt helyszín a Tégláskerti református templom (építész: Csete György, épült: 2000-2005), amely belső terének kialakítása – az előző két templommal ellentétben – nem ad alkalmas helyet egy olyan sípos hangszer számára, amelynek rögzített helye lenne. Ebbe a térbe egy ún. pozitív orgonát lenne érdemes elhelyezni, amely mechanikus hangkeltésű, ám adottságai miatt helyéről elmozdítható, áthelyezhető. (12. ábra)

számos apró tényezőt szükséges lenne még megvitatni. Egy orgona templomban való elhelyezése nem csak zenei, vagy csak építészeti feladat: az építésznek, az orgonaépítőnek és a zenésznek közösen kell egyezségre jutnia, hogy megtalálják az alkalmas teret az alkalmas hangszernek. Mindezt természetesen a liturgikus téri igények messzemenő figyelembe vételével.

Egy szempont viszont álljon minden más felett: sípos orgonát állítsunk fel leendő templomainkban, a jelenlegi egyéb digitális hangszereket pedig addig is igyekezzünk mechanikus hangkeltésűre cserélni. Az országban számos használaton kívül álló sípos orgona található, amelyek felújítási költsége éppoly kiadást jelent, mint egy újonnan vásárolt digitális hangszeré, amelynek élethossza jóval rövidebb mechanikus társánál, emellett hangzásélménye meg sem közelíti a sípos orgonák változatos hangját.

6. ÖSSZEGZÉS

Nem csak az orgonák megépítése, hanem azok elhelyezése is alapos megfontolást igényel, hogy a hangszerek hangja az adott térben a lehető legjobban tudjon érvényesülni. A téma-áttekintő tanulmányunkban említett szempontok csupán a legfontosabbak,

BIBLIOGRÁFIA

Bódiss Tamás: Kálvin és a zene, avagy a kálvini liturgiai-zenei elvek az újabb adatok és kutatások tükrében. In: Gáborjáni Szabó Botond (szerk.): *Tanulmányok Kálvinról és magyarországi jelenlétéről*. Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen 2011. 49-59.

Dávid István: „Az orgona helye a református templomban.” *Magyar Egyházzene* Vol.10. (2002/2003) No.2-3. 213-216.

Csomasz Tóth Kálmán: *A református gyülekezeti éneklés*. Magyar Református Egyház, Budapest 1950.

H. Hubert Gabriella: *A régi magyar gyülekezeti ének*. Universitas Könyvkiadó, Budapest 2004.

Jakob, Friedrich: *Die Orgel*. Schott, Mainz 1987.

Klotz, Hans: *Az orgonáról*. Zeneműkiadó, Budapest 1975.

Solymosi Ferenc – Czár Attila: *Magyarország orgonái*. Magyarországi Orgonák Alapítvány, Kiskunhalas 2005.

Trajtler Gábor: *Orgonaismeret* (egyetemi jegyzet). Evangélikus Teológiai Akadémia Egyházzenei Tanszék, Budapest 1994.

KÉPEK FORRÁSA

01 Jakob, Friedrich: *Die Orgel*. Schott, Mainz 1987. 51.

02-03 Klotz, 114-127.

04 Remenár Krisztina

05-12 Vukoszávlyev Zorán

REMENÁR KRISZTINA

Egyházzene-művész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Doktori Iskola egyházzene szakos hallgatója.

E-mail: cs.krisztina.kocsis@gmail.com